

Comparison of Spiritual Intelligence, Spiritual Experiences, Religious Orientation, and Their Correlation among Engineering Students and Students Who Come and Go to Shiraz University Mosque

ARTICLE INFO

Article Type

Descriptive Study

Authors

Taghavi S.M.R.* PhD,
Asadi F.¹ MA

How to cite this article

Taghavi S M R, Asadi F. Comparison of Spiritual Intelligence, Spiritual Experiences, Religious Orientation, and Their Correlation among Engineering Students and Students Who Come and Go to Shiraz University Mosque. Journal of Quran and Medicine. 2018 ;3(2):63-66.

ABSTRACT

Aims One of the components recently introduced in the psychology of religion is spiritual intelligence. Spiritual experiences are pure and innate experiences that are inherent in human being. Also, religious orientation means one's attitude toward religion. Thus, the aim of the present study was to compare the spiritual intelligence, spiritual experiences, religious orientation, and their correlation among engineering students and students who come and go to Shiraz University mosque.

Instruments & Methods This descriptive, causal-comparative, and correlational study was conducted among 60 engineering students and 60 students who come and go to mosque in Shiraz University; the participants were selected based on available sampling method. Spiritual intelligence and spiritual experiences questionnaires as well as and Allport religious orientation scale were used for data collection. The data were analyzed by SPSS 16, using one way anova and Pearson correlation tests.

Findings Compared to the engineering students, students who come and go to mosque significantly had higher mean scores in spiritual intelligence, spiritual experiences, and religious orientation ($p < 0.05$). There was a significant positive correlation between spiritual intelligence and religious orientation of the two groups, spiritual intelligence and spiritual experiences of students who come and go to mosque, as well as spiritual experiences and religious orientation of the engineering students ($p < 0.05$).

Conclusion Students who come and go to mosque in Shiraz University have higher spiritual intelligence, spiritual experiences, and religious orientation compared to the engineering students. There is a correlation between spiritual intelligence and religious orientation of the two groups, spiritual intelligence and spiritual experiences of students who come and go to mosque, as well as spiritual experiences and religious orientation of the engineering students.

Keywords Spiritual Intelligence; Spiritual Experiences; Religious Orientation

*"Humanities Development Institute" and "Clinical Psychology Department, Education & Psychology Faculty", Shiraz University, Shiraz, Iran

¹Clinical Psychology Department, Education & Psychology Faculty, Shiraz University, Shiraz, Iran

Correspondence

Address: Clinical Psychology Department, Education & Psychology Faculty, Shiraz University, Eram Pardis, Shiraz, Iran. Postal Code: 7184856573

Phone: +98 (71)36388049

Fax: -
mtaghavi@rose.shirazu.ac.ir

Article History

Received: February 18, 2018

Accepted: May 10, 2018

ePublished: January 20, 2018

CITATION LINKS

[1] Spiritual intelligence [2] Build the scale of spiritual experience [3] Religious orientation and mental health [4] Study of psychometric properties of self-educational questionnaire (SRQ-A) in elementary school students [5] Psychometric properties of the King Spiritual Intelligence Questionnaire (KSIQ) in physical veterans of Iran-Iraq warfare [6] Psychoanalysis characteristic investigation daily spiritual experience scale (DSES) [7] Effectiveness of psychotherapy with and without religious islamic orientation on anxiety and distress

مقایسه هوش معنوی، تجارب معنوی، جهت‌گیری مذهبی و همبستگی آنها با هم بین دانشجویان مهندسی و دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد دانشگاه شیراز

سید محمدرضا تقوی * PhD

"پژوهشکده تحول علوم انسانی" و "گروه روان‌شناسی بالینی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی"، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

فاطمه اسدی MA

گروه روان‌شناسی بالینی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

چکیده

اهداف: یکی از مولفه‌هایی که اخیراً در حیطه روان‌شناسی دین مطرح شده است، هوش معنوی است. تجارب معنوی نیز تجاربی اصیل و درونی هستند که در ذات هر انسانی نهفته است. همچنین منظور از جهت‌گیری مذهبی، نگرش فرد به مذهب است. بنابراین هدف از پژوهش، مقایسه هوش معنوی، تجارب معنوی، جهت‌گیری مذهبی و همبستگی آنها با هم بین دانشجویان مهندسی و دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد دانشگاه شیراز بود.

ابزار و روش‌ها: پژوهش حاضر از نوع توصیفی، علی-مقایسه‌ای و همبستگی بین ۶۰ نفر از گروه دانشجویان مهندسی و ۶۰ نفر از گروه دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد دانشگاه شیراز که با روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند، اجرا شد. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسش‌نامه‌های هوش معنوی، تجارب معنوی و جهت‌گیری مذهبی آلپورت استفاده شد. داده‌ها با نرم‌افزار SPSS 16، از طریق آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه و همبستگی پیرسون تحلیل شدند.

یافته‌ها: دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد به‌طور معنی‌داری، میانگین نمرات بالاتری در هوش معنوی، تجارب معنوی و جهت‌گیری مذهبی نسبت به دانشجویان مهندسی داشتند ($p < 0/05$). بین هوش معنوی و جهت‌گیری مذهبی دوگروه، هوش معنوی و تجارب معنوی در دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد و همچنین تجارب معنوی و جهت‌گیری مذهبی دانشجویان مهندسی همبستگی مثبت معنی‌داری وجود داشت ($p < 0/05$).

نتیجه‌گیری: دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد دانشگاه شیراز، هوش معنوی، تجارب معنوی و جهت‌گیری مذهبی بالایی نسبت به دانشجویان مهندسی دارند. بین هوش معنوی و جهت‌گیری مذهبی دو گروه، هوش معنوی و تجارب معنوی دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد و همچنین تجارب معنوی و جهت‌گیری مذهبی دانشجویان مهندسی همبستگی وجود دارد.

کلیدواژه‌ها: هوش معنوی، تجارب معنوی، جهت‌گیری مذهبی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۱/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۲/۲۰

*نویسنده مسئول: mtaghavi@rose.shirazu.ac.ir

مقدمه

یکی از مولفه‌هایی که اخیراً در حیطه روان‌شناسی دین مطرح شده است، هوش معنوی است. براساس تعریف، هوش معنوی، هشیاری یا احساس پیوند با یک وجود مقدس را تسهیل می‌کند یا افزایش می‌دهد. به نظر می‌رسد هوش معنوی از روابط فیزیکی و شناختی فرد با محیط پیرامون فراتر رفته و وارد حیطه‌های شهودی و متعالی دیدگاه فرد به زندگی می‌شود^[1]. همچنین تجارب معنوی، تجاربی اصیل و درونی هستند که در ذات هر انسانی نهفته و موضوع آن ارتباط درونی فرد با ماورای هستی است. بررسی‌ها نشان داده‌اند که تجربیات معنوی از نوع تجربیات این‌جهانی نیستند، لیکن تجربه‌کننده، خود را ناگزیر می‌بیند که تجربه‌اش را از طریق تشبیه، تمثیل، استعاره و نماد برای شنوندگان قابل فهم کند^[2]. منظور از جهت‌گیری مذهبی، نگرش فرد به مذهب است. براساس تعریف، جهت‌گیری مذهبی به دو نوع درونی و بیرونی تقسیم می‌شود که در نوع اول، فرد با مذهب خود زندگی می‌کند،

اما در نوع دوم، فرد از مذهب استفاده ابزاری می‌کند. مطابق دیدگاه آلپورت، در جهت‌گیری مذهبی بیرونی، کسب منافع فردی، حفظ موقعیت اجتماعی و ارضای تمایلات خودخواهانه از مهم‌ترین مقاصد افراد در اعمال مذهبی است، در حالی که در جهت‌گیری درونی، افراد براساس ارزش‌ها و اعتقادات درونی عمل می‌نمایند و به دنبال کسب معنا و ارزش برای باورها و اعمال خود هستند. مالتی و همکاران، جهت‌گیری مذهبی بیرونی را به دو نوع شخصی و اجتماعی تقسیم نموده‌اند و دلیل آنها این بوده است که برخی از افراد برای جلب منافع و حمایت‌های اجتماعی سراغ مذهب می‌روند و برخی دیگر از افراد برای مرتفع کردن نیازهای شخصی خود مثل رفع نیاز به آرامش و ایمنی سراغ مذهب می‌روند^[3, 4]. بنابراین هدف از پژوهش حاضر، مقایسه هوش معنوی، تجارب معنوی، جهت‌گیری مذهبی و همبستگی آنها با هم بین دانشجویان مهندسی و دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد دانشگاه شیراز بود.

ابزار و روش‌ها

پژوهش حاضر از نوع علی-مقایسه‌ای و همبستگی در جامعه دانشجویان دانشگاه شیراز در سال ۹۲-۱۳۹۱ اجرا شد. ۶۰ نفر از دانشجویان مهندسی و ۶۰ نفر از گروه دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد دانشگاه شیراز با روش نمونه‌گیری در دسترس به‌عنوان نمونه انتخاب شدند.

در پژوهش حاضر از پرسش‌نامه‌های زیر به‌عنوان ابزار پژوهش استفاده شد:

الف) پرسش‌نامه هوش معنوی کینگ (SISRI): این پرسش‌نامه شامل ۲۴ گویه است و هر گویه در مقیاس لیکرت از صفر تا ۴ نمره‌گذاری می‌شود. تنها گویه ۶ نمره‌گذاری معکوس دارد. /براهیمی، روایی و اعتبار این پرسش‌نامه را برای استفاده در فرهنگ ایرانی، مناسب گزارش کرده است^[5].

ب) پرسش‌نامه تجارب معنوی روزانه (DSES): این پرسش‌نامه شامل ۱۶ گویه است که نمره‌گذاری برای ۱۵ گویه آن در مقیاس لیکرت از ۱ تا ۶ است. گویه آخر این پرسش‌نامه در مقیاس لیکرت از ۱ تا ۴ نمره‌گذاری می‌شود و بنابراین دامنه نمرات بین ۱۶ تا ۹۴ متغیر است. تقوی و امیری اعتبار و روایی این پرسش‌نامه را برای استفاده در فرهنگ ایرانی مناسب گزارش کرده‌اند^[6].

ج) پرسش‌نامه جهت‌گیری مذهبی آلپورت (AROS): این پرسش‌نامه توسط آلپورت ساخته شده و شامل ۱۵ گویه است که ۹ گویه برای ارزیابی جهت‌گیری مذهبی درونی، سه گویه برای ارزیابی جهت‌گیری بیرونی شخصی و ۳ گویه برای ارزیابی جهت‌گیری مذهبی بیرونی اجتماعی طراحی شده است. روش نمره‌گذاری این پرسش‌نامه از نوع لیکرت است که برای هر گویه نمره‌ای بین صفر تا ۴ اختصاص می‌یابد. تنها گویه ۲ به‌صورت معکوس نمره‌گذاری می‌شود. *نسابه*، اعتبار این پرسش‌نامه را با استفاده از روش بازآزمایی ۰/۸۸ و روایی این پرسش‌نامه را با استفاده از روش تحلیل عامل شامل سه عامل مذهب درونی، مذهب بیرونی شخصی و مذهب بیرونی اجتماعی با ۵۸/۳٪ تبیین واریانس کل گزارش نموده است که استفاده از این پرسش‌نامه را در فرهنگ ایرانی توجیه می‌نماید^[7].

پس از جلب موافقت شرکت‌کنندگان برای شرکت در این پژوهش، به‌ترتیب سه پرسش‌نامه هوش معنوی، تجارب معنوی و جهت‌گیری مذهبی در اختیار آنان قرار گرفت. شرکت‌کنندگان در محیطی آرام و به‌صورت انفرادی به تکمیل پرسش‌نامه‌ها پرداختند و هرگاه گویه‌ای برای آنان مبهم بود، توسط مولف دوم پاسخ داده

بحث

هدف پژوهش حاضر، مقایسه هوش معنوی، تجارب معنوی، جهت‌گیری مذهبی و همبستگی آنها با هم بین دانشجویان مهندسی و دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد دانشگاه شیراز بود. نتایج نشان داد که دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد دانشگاه شیراز که با استمرار بیشتری با مسجد ارتباط داشتند، از هوش معنوی بالاتری برخوردار بودند. باید متذکر شد که هدف اصلی از مقایسه دو گروه، میزان دینداری دو گروه نبود، زیرا ممکن است دانشجویان مهندسی و دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد به یک میزان مذهبی باشند. تحقیقات قبلی در رابطه با این سؤال وجود نداشت، لذا نتایج مطالعه حاضر را نمی‌توان با تحقیقات پیشین مورد مقایسه قرار داد. به نظر می‌رسد افرادی که ارتباط بیشتری با مسجد دارند با مسایل معنوی نیز ارتباط مستمری پیدا خواهند کرد. به همین دلیل هوش معنوی در آنها تقویت می‌شود. از طرف دیگر، افرادی که هوش معنوی بالاتری دارند، گرایش بیشتری به مسایل معنوی و امور مربوط به آن از جمله رفتن به مسجد نشان می‌دهند. لذا رفتن به مسجد و هوش معنوی به صورت تعاملی روی یکدیگر اثر می‌گذارند.

نتایج نشان داد که دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد دانشگاه از نظر تجارب معنوی نسبت به دانشجویان مهندسی، از غنای بیشتری برخوردار هستند. برای تبیین این نتیجه، می‌توان گفت که طبق یافته‌ها بین تجارب معنوی و هوش معنوی، یک ارتباط تنگاتنگ برای دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد وجود داشت، اما چنین رابطه‌ای برای دانشجویان مهندسی وجود نداشت. به نظر می‌رسد هوش معنوی و تجارب معنوی در یک گستره زمانی موجب تقویت یکدیگر شدند و مسجد، نقش میانجی در این ارتباط را برای فرد ایفا کرده است.

نتایج نشان داد که دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد در مقیاس جهت‌گیری مذهبی به طور معنی‌داری نمرات بالاتری را کسب کردند و بدین معنی است که این گروه از دانشجویان به مذهب پایبندتر هستند. باید ضعف مقیاس‌های سنجش دینداری در ایران مورد نظر محققان قرار گیرد و برای رفع آن با چهارچوب نظری مشخص همت گمارند. بنابراین تا آن زمان، نتایج چنین پژوهش‌هایی توسط محققان باید با احتیاط تفسیر شوند و صرفاً به صورت نتایج مقدماتی مورد تحلیل قرار گیرند. همچنین دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد هم در بُعد مقیاس جهت‌گیری مذهبی بیرونی و هم در بُعد جهت‌گیری مذهبی درونی به صورت معنی‌داری نسبت به دانشجویان مهندسی، نمرات بیشتری را کسب نمودند، گر چه تفاوت نمرات دو گروه در مقیاس جهت‌گیری مذهبی درونی به مراتب بیشتر است. بیشتر بودن نمرات دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد در نمرات کل جهت‌گیری مذهبی و جهت‌گیری مذهبی درونی نسبت به گروه مهندسی مطابق انتظار بود، لیکن این بخش از نتایج که نمرات این دانشجویان در بخش جهت‌گیری مذهبی بیرونی نیز بیشتر بود، جای تامل دارد و باید در پژوهش‌های آتی مورد کنکاش و تبیین بیشتری قرار گیرد.

بین سه متغیر هوش معنوی، تجارب معنوی و جهت‌گیری مذهبی در کل رابطه مثبت معنی‌داری وجود داشت که مطابق انتظار بود. وقتی دانشجویان به دو گروه تقسیم شدند، بین هوش معنوی، تجارب معنوی و جهت‌گیری مذهبی در دو مورد، نتایج به سطح معنی‌داری نرسید. نخست، در حالی که بین دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد، هوش معنوی و تجارب معنوی رابطه مثبتی وجود داشت، اما چنین رابطه‌ای برای دانشجویان مهندسی به دست

می‌شد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها با نرم‌افزار SPSS 16، از طریق آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه برای مقایسه هوش معنوی، تجارب هیجانی و جهت‌گیری مذهبی در دو گروه دانشجویان مهندسی و دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد و آزمون همبستگی پیرسون برای بررسی همبستگی بین سه متغیر هوش معنوی، تجارب هیجانی و جهت‌گیری مذهبی دو گروه و هر گروه به صورت جداگانه صورت گرفت.

یافته‌ها

از ۱۲۰ دانشجوی شرکت‌کننده، ۶۰ نفر، زن بودند. دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد در مقایسه با دانشجویان مهندسی در هر سه متغیر هوش معنوی، تجارب معنوی و جهت‌گیری مذهبی نسبت به دانشجویان مهندسی، به طور معنی‌داری میانگین نمرات بالاتری داشتند. دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد در هر دو مقیاس جهت‌گیری مذهبی بیرونی و جهت‌گیری مذهبی درونی به طور معنی‌داری نمرات بالاتری داشتند (جدول ۱).

بین دو متغیر هوش معنوی و تجارب معنوی در کل گروه و در گروه دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد دانشگاه، همبستگی مثبت معنی‌داری وجود داشت و چنین رابطه‌ای برای دانشجویان مهندسی یافت نشد. بین دو متغیر هوش معنوی و جهت‌گیری مذهبی برای کل دانشجویان و هر دو گروه شرکت‌کننده به تفکیک همبستگی مثبت معنی‌داری وجود داشت. همچنین بین دو متغیر تجارب معنوی و جهت‌گیری مذهبی برای کل دانشجویان و برای دانشجویان مهندسی رابطه مثبت معنی‌داری ($p < 0.01$) وجود داشت، رابطه‌ای که برای دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد معنی‌دار نبود (جدول ۲).

جدول ۱ مقایسه هوش معنوی، تجارب معنوی و جهت‌گیری مذهبی دو گروه دانشجویان مهندسی و دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد دانشگاه شیراز (هر گروه ۶۰ نفر)

متغیرها	نمرات	سطح معنی‌داری
هوش معنوی		
مهندسی	۶۰/۲۱۶/۴۵	۰/۰۰۰۱
مسجد	۷۰/۴۳۳/۹/۶۸	
تجارب معنوی		
مهندسی	۶۴/۱۵۱/۱۲/۶	۰/۰۰۰۱
مسجد	۷۳/۳۸۱/۱۱/۱۷	
جهت‌گیری مذهبی		
مهندسی	۳۵/۲۵۱/۰/۱۳	۰/۰۰۰۱
مسجد	۴۳/۲۳۴/۸/۱	
جهت‌گیری مذهبی بیرونی		
مهندسی	۱۲/۲۴/۵/۷	۰/۰۰۴
مسجد	۱۴/۲۵۲/۲/۷۴	
جهت‌گیری مذهبی درونی		
مهندسی	۲۳/۰۵۱/۳/۷	۰/۰۰۰۱
مسجد	۲۸/۹۸۲/۲/۹۹	

جدول ۲ ماتریس همبستگی هوش معنوی، تجارب معنوی و جهت‌گیری مذهبی در دو گروه دانشجویان مهندسی و دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد دانشگاه شیراز (هر گروه ۶۰ نفر)

متغیرها	هوش معنوی		تجارب معنوی	
	مهندسی	مسجد	مهندسی	مسجد
هوش معنوی	۱	۱	۱	۱
تجارب معنوی	۰/۲۳	۰/۵۷**	۰/۴۳*	۰/۴۳*
جهت‌گیری مذهبی	۰/۳۱*	۰/۳۹*	۰/۶۹**	۰/۲۵

$p < 0.05$:*

$p < 0.01$:**

تجارب معنوی و جهت‌گیری مذهبی بالایی نسبت به دانشجویان مهندسی دارند. بین هوش معنوی و جهت‌گیری مذهبی دو گروه، هوش معنوی و تجارب معنوی دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد و همچنین تجارب معنوی و جهت‌گیری مذهبی دانشجویان مهندسی همبستگی وجود دارد.

تشکر و قدردانی: بدین وسیله از تمام شرکت‌کنندگان در این پژوهش تشکر و قدردانی به عمل می‌آید.

تاییدیه اخلاقی: مشارکت‌کنندگان با رضایت خود در این پژوهش شرکت نمودند.

تعارض منافع: هیچ‌گونه تعارض منافع بین نویسندگان این مقاله وجود ندارد.

سهم نویسندگان: سید محمدرضا تقوی (نویسنده اول)، نگارنده مقدمه/اروش‌شناس/پژوهشگر اصلی/نگارنده بحث (۶۰٪)؛ فاطمه اسدی (نویسنده دوم)، نگارنده مقدمه/ پژوهشگر کمکی/تحلیلگر آماری (۴۰٪)

منابع مالی: این پژوهش از منابع مالی خاصی استفاده نکرده است.

منابع

- 1- Ghobari Bonab B, Salimi M, Soleymani L, Noori Moghaddam S. Spiritual intelligence. *Andishe-Novin-E-Dini*. 2007;3(10):125-47. [Persian]
- 2- Ghobari Bonab B, Gholamali Lavasani M, Mohammadi M. Build the scale of spiritual experience. *Psychology*. 2005;9(3):261-78. [Persian]
- 3- Janbozorgi M. Religious orientation and mental health. *Res Med*. 2007;31(4):345-50. [Persian]
- 4- Alborzi M. Study of psychometric properties of self-educational questionnaire (SRQ-A) in elementary school students. *J Educ Psychol Stud*. 2009;6(10):1-18. [Persian]
- 5- Sharif Nia H, Haghdoost AA, Ebadi A, Soleimani MA, Yaghoobzadeh A, Abbaszadeh A, et al. Psychometric properties of the King Spiritual Intelligence Questionnaire (KSIQ) in physical veterans of Iran-Iraq warfare. *J Mil Med*. 2015;17(3):145-53. [Persian]
- 6- Taghavi SH, Amiri H. Psychoanalysis characteristic investigation daily spiritual experience scale (DSES). *Islam Educ*. 2010;5(10):149-65. [Persian]
- 7- Janbozorgi M. Effectiveness of psychotherapy with and without religious islamic orientation on anxiety and distress. *J Psychol*. 1999;2(4):343-68. [Persian]

نیامد. در تبیین این مساله به نظر می‌رسد که بین این دو متغیر در گروه دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد انسجام بیشتری وجود داشته باشد. زیرا این افراد احتمالاً ارزش‌گذاری و تاملات بیشتری برای مقوله‌های مرتبط با معنویت داشته باشند. مورد دوم، در حالی که بین متغیر تجارب معنوی و جهت‌گیری مذهبی در دانشجویان مذهبی همبستگی مثبت وجود داشت، چنین رابطه‌ای بین دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد به حد معنی‌داری نرسید. یک تبیین این است که جهت‌گیری مذهبی در این افراد بیشتر متأثر از هوش معنوی است تا تجارب معنوی. به عبارت دیگر تجارب معنوی، در مقایسه با هوش معنوی، در انتخاب جهت‌گیری مذهبی آنان کمتر تاثیرگذار بوده است. همچنین جنبه‌های شناختی در انتخاب جهت‌گیری مذهبی این افراد جایگاه مهم‌تری را به خود اختصاص داده است یا انفکاک بین تجارب معنوی و جهت‌گیری مذهبی در این افراد وجود دارد که باید در تحقیقات آتی مورد بررسی و کنکاش بیشتری قرار گیرد. در مجموع، نتایج پژوهش نشان داد که ارتباط با مسجد می‌تواند موجب تقویت مولفه‌های مرتبط با معنویت در افراد شود و تجارب معنوی افراد می‌تواند نقش تسهیل‌کنندگی در این ارتباط داشته باشد. از محدودیت‌های پژوهش حاضر نحوه نمونه‌گیری است که از روش غیراحتمالی استفاده شد. محدودیت دیگر، سنجش جهت‌گیری مذهبی است. محدودیتی که در حال حاضر برای تحقیقات در حیطه روان‌شناسی دین وجود دارد که باید به همت متخصصان امر در آینده رفع شود. پیشنهاد می‌شود برای تحقیقات آتی، فراتر از تحقیقات همبستگی، محققان این حوزه، از پژوهش‌های رگرسیون استفاده کرده و قدرت پیش‌بینی و تبیین هر یک از متغیرهای سه‌گانه را مورد مطالعه قرار دهند. این که کدام یک از سه متغیر هوش معنوی، تجارب معنوی و جهت‌گیری مذهبی می‌تواند پیش‌بینی‌کننده متغیرهای دیگر باشد، می‌تواند دلالت‌های ضمنی خاصی برای دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت و امور فرهنگی کشور ایران داشته باشد. به این معنی که آموزش جهت‌گیری مذهبی می‌تواند بیشتر تحت تاثیر محیط خانواده باشد، لیکن تجارب مذهبی و هوش معنوی می‌تواند بیشتر متأثر از مراحل رشدی بعدی و از جمله فضاهای آموزشی که در آن کودکان و نوجوانان تحت تعلیم هستند، باشد.

نتیجه‌گیری

دانشجویان پررفت‌وآمد به مسجد دانشگاه شیراز، هوش معنوی،